

Egy protestáns lovagrend Magyarországon

A johannita lovagrend százéves magyar tagozatának története¹

Kívülálló fülének első hallásra minden bizonnyal anakronisztikusan csenghet, hogy egy mai, 21. században élő és működő közösség önmagát lovagrendnek, ráadásul protestáns lovagrendnek nevezi. Még talán ellenérzéseket is kelthet, hiszen erről a kifejezésről könnyen asszociálhatunk a szót eredeti értelmezési kereteiből kiragadó, de a hagyományörzőnek nevezett fesztiválok révén a köz tudatban sokkal intenzívebb jelenlétet kivívó, az alkoholfogyasztást mulatságos palástokban űző, népszerűsítő és lovagi erénnyé előléptető, pirosposztag borlovagokra. A johannita lovagrend azonban nem ebbe a kategóriába tartozik. Ez a közel egy évezredes hagyományokkal bíró közösség gazdag történelmi örökséggel és identitással rendelkezik, az elmúlt másfél évszázados magyarországi jelenlétükkel pedig a magyar művelődéstörténetnek is izgalmas epizódját képezik.

Az ispotályos lovagrend a középkorban

Hogy megértsük ennek a modern korban működő lovagrendnek a küldetését, értékeit, gondolkodásmódját, mindenekelőtt vissza kell mennünk egészen a gyökereikig. A lovas szóról valószínűleg a legtöbbünknek egy tagbaszakadt, tetőtől talpig páncélba öltözött, nehéz kardot forgató középkori katona jut eszünkbe, aki lovon ülve vonul visszafoglalni a Szentföldet a szaracénoktól. Ez a kép nagyjából helytálló is, azzal a kiegészítéssel, hogy a keresztény Európában már jóval a 11. század végén induló keresztes hadjáratok előtt ezek a nehézpáncélos lovagok jelentették a korszak társadalmi, politikai és katonai elitjét. Az első lovagrendek létrejöttéhez viszont valóban a keresztes hadjáratokig

ISÓ GERGELY, PhD (1991) történész, egyháztörténész, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága Hivatalának tudományos kutatója.

1 Jelen írás a 2024. május 10-én, a „Johannita Rendről és a Magyar Tagozat 100 éves történetéről” című centenáriumi emlékkonferencián elhangzott, *A Hit és a diakónia katonái. A Johannita Lovagrend Magyar Tagozatának elmúlt 100 éve* című előadás tanulmányá változata.

kellott várni. Az első keresztes hadjárat teljes katonai sikert hozott, és 1099-ben Jeruzsálem elfoglalásával ért véget. A Szentföld visszafoglalása után azonban még nehezebb feladat hárult a keresztény Európa elé: a Szentföld megtartása. Mivel a háború után a lovagok nagy része hazatért, meg kellett szervezni egy állandó szentföldi haderő jelenlétét, amely az iszlám tenger kellős közepén védelmet nyújthatott a muszlim támadások ellen. Ehhez nem egyszerűen felkészült és harcedzett katonákra, hanem katonai fegyelemre is szükség volt, ez utóbbi azonban a világi lovagokra nem volt jellemző. De igényük sem volt rá, hiszen egy lovag egyben földesúr, sőt hűbérúr is volt, kötődött saját birtokához.²

Fölmerült tehát annak az ötlete, hogy az egyházon belül szerveződjenek meg azok a különleges szerzetesi közösségek, amelyek a szerzetesi erények, úgymint az engedelmesség, szegénység és szüzesség gyakorlásán túl katonai jellegű hitvédelmi feladatokat is ellátnak. Így jöttek tehát létre az egyházi lovagrendek, amelyek közvetlenül a pápának voltak alárendelve, világi hatóságoknak vagy helyi püspökségeknek nem tartoztak engedelmességgel. A három nagy történelmi lovagrend a templomos lovagrend, a német lovagrend és természetesen johannita, más néven ispotályos lovagrend.³

Közülük is a johannita rend gyökerei nyúlnak legmélyebbre. Már évtizedekkel az első keresztes hadjárat előtt, 1070 körül egy, az itáliai Amalfiból származó zarándokcsoport vendégházat alapított Jeruzsálemben.⁴ Az alapítók letették a bencés regula szerinti szerzetesi fogadalmat, és a következő évtizedekben, különösen az első keresztes hadjárat után, számos új vendégházat és ispotályt, azaz kórházat alapítottak a Szentföldön. Ez utóbbiakra már csak azért is szükség volt, mert a szentföldi zarándoklat hosszú, fáradságos út volt, a szentföldi éghajlat pedig erősen különbözött az európaiktól, és ez igencsak próbára tette a zarándokok egészségét. A terjeszkedést, megerősödést tovább könnyítette, hogy 1113-ban II. Paszkál pápa kiváltságokat biztosított a rend számára, és közvetlenül a pápa fennhatósága alá tartozó szerzetesrendnek ismerte el. A betegek istápolása és a zarándokok támogatása mellett a 12. század második-harmadik évtizedében vették magukra a zarándokok katonai védelmének feladatát. 1120-ban II. Callixtus pápa oklevelében már lovagrendként hivatkozik rájuk. Ekkorra datáljuk a rend ma is használatos teljes nevét, amely a Keresztelő Szent Jánosról Elnevezett Jeruzsálemi Ispotályos Lovagrend.⁵ A johanniták tehát Keresztelő Szent János védelme alatt álltak és állnak a mai napig, bár egyes történészek szerint a lovagrendé válást megelőzően még Alamizsnás Szent János, egy 7. századi alexandriai pátriárka volt a rend védőszentje, és – megerősödésüket

2 *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon* (továbbiakban: MAMÜL), Lovagrendek (szerző: Zombori István).

3 Uo.

4 Steven Runciman: *A keresztes hadjáratok története*. Budapest, 1999, Osiris, 394.

5 MAMÜL, Johanniták (szerző: Zombori István).

is kifejezve – csak később váltottak Keresztelő Szent Jánosra.⁶ A rend jelképe a nyolcágú kereszt lett, amely Jézus hegyi beszédének nyolc boldog mondását szimbolizálja.⁷

Miután a kereszteseket kiszorították a Szentföldről 1291-ben, a johanniták először Ciprusra költöztek, majd 1310-ben elfoglalták Rodoszt, és a következő kétszáz évben itt rendezték be rendjük központját. Miután Rodosz török kézre került 1522-ben, V. Károly német-római császár nekik adományozta Málta szigetét a Földközi tenger nyugati medencéjének védelme érdekében, és így 1530-tól ez vált a rend székhelyévé. Ezzel egyidőben, a reformáció hatására a rend kettészakadt: a protestáns hitre tért német területen létrejött a rend protestáns ága. A protestáns hitű Balley Brandenburg, avagy Brandenburgi Rendtartomány jogállását, önálló rendként való elismerését 1648-ban, a harmincéves háborút lezáró vesztfáliai béke rögzítette. A mindennapi nyelvhasználatban a protestáns ág vitte tovább a johannita nevet, a katolikus ágot pedig máltai lovagrendnek nevezték el, teljes nevükben azonban mind a ketten őrzik a középkori örökséget.⁸

Johanniták Magyarországon 1920-ig

Magyarországon már egészen korán, II. Géza király uralkodása idején megtelepedtek a johanniták, első rendházukat a hagyomány szerint 1147-ben alapították Esztergom mellett, ekkor vonult át ugyanis a második kereszties hadjárat Magyarországon. Hetven évre rá pedig már önálló magyarországi rendtartományuk is megalakult. A rend jelenléte évszázadokon keresztül volt meghatározó az országban, számos rendházzal, birtokokokkal és közjogi funkcióval, hiszen a rend egyes konventjei hiteleshelyként is szolgáltak. A török időkben viszont a rend lehanyatlott, rendházaik túlnyomó része török kézre került. Utolsó rendházukat 1636-ban a jezsuitáknak engedték át, s ezzel magyarországi működésük lényegében jó időre megszűnt, a 17. század végi és 18. századi visszatelepülési kísérletek pedig kudarcba fulladtak. Igaz, a magyar (vránai) nagyperjeli címet mint címzetes egyházi titulust 1807-ig még betöltik.⁹

Egészen a 19. század közepéig kellett várni, hogy a rend – immár az újkori Magyarországon – újra gyökeret eressen, méghozzá ezúttal protestáns vonalon is, a Balley Brandenburg, vagyis a Brandenburgi Rendtartomány irányából, s ez már a jelen előadás témájának is a közvetlen előzménye. A III. Frigyes Vilmos porosz király által 1811-ben feloszlott rendtartományt utódja, IV. Frigyes

6 Runciman: *A kereszties hadjáratok...*, 395.

7 Arday Géza: *A Johannita Rend Magyar Tagozatának arcképei. Hálakötet a 90 esztendőért*. Budapest, 2014, L'Harmattan, 7.

8 Vajay Szabolcs: *A Johannita Rend lovagjai, 1854–1987*. Bp., 1987, magánkiadás, 62.

9 MAMÜL, Johanniták...

Vilmos még életben levő jogi lovagok részvételével 1852-ben újra életre hívta. A balley vezetőjének, úrmesterének pedig az uralkodó testvérét, Károly porosz királyi herceget választották meg.¹⁰

A magyar johannita lovagok genealógiáját, családtörténeteit összeállító Vajay Szabolcs szerint a Brandenburgi Rendtartomány újraalapításával lényegében egyidőben egyes protestáns magyar főurak is elkezdtek tájékozódni a rendbe való belépés lehetőségeiről, 1860-ra pedig a lovagrend már három magyar tagot számlált.¹¹ Közülük az egyik báró Radvánszky Antal volt, Zólyom vármegye főispánja és az evangélikus egyház későbbi egyetemes felügyelője, aki 1856-ban kérte fölvételt a rendbe. Dédunokája – szintén Radvánszky Antal – olvasta ennek a felvételi kérelemnek a családi levéltárban megmaradt fogalmazványát, s ennek alapján arra a következtetésre jutott, hogy a rend iránti magyar érdeklődést a szabadságharc elvesztése utáni politikai helyzet is motiválta.¹² Ez a következtetés egyáltalán nem hangzik valószínűtlennek. Miután orosz seregek segítségével a törvénytelenül trónra kerülő Ferenc József vérbe fojtotta a magyar szabadságharcot, a gyorsan kiépülő abszolutizmusban az uralkodó Magyarországot egyszerűen birodalmi tartományként kezelte, valláspolitikája pedig meglehetősen protestánsellenes arculatú volt. Érthetőnek tűnik, ha a magyarországi protestáns elitnek a lovagrendben felvételt kereső tagjai csalódottságukban a porosz uralkodóház oltalma alatt álló johannita rend irányába kezdtek tapogatózni. A porosz Hohenzollern uralkodóház ugyanis nem egyszerűen lutheránus, tehát protestáns volt, hanem a Habsburg-dinasztia legfőbb riválisának is számított az egységes Németország megteremtésének kérdésében. A lovagrendbe felvételt nyerők egyrészt támaszt is remélhettek a porosz uralkodóháznál a Habsburg-túlkapásokkal szemben, másrészt ez által tiltakozásokat, passzív ellenállásukat is kifejezhették a kiépülő rendszerrel kapcsolatban.

A kiegyezést követően tovább növekedett a magyar lovagok száma, amely a századfordulóra elérte a tizennyolc főt, az első világháború végére pedig a harmincnyolcat.¹³

A magyar csoport alapítása

A rendben meglévő egyre erősebb magyar jelenlét az 1920-as évekre érlelte meg a magyar lovagokban egy magyar csoport – vagy ahogyan ma nevezik –, egy magyar tagozat létrehozásának gondolatát a Balley Brandenburgon belül. Az alapítás körülményei nagy szerencsénkre jól dokumentált: Eöttevényi Olivér

10 Vajay: *A Johannita Rend...*, 64.

11 Uo., 64.

12 Radvánszky Antal: *A Szent János Lovagrend története Magyarországon*. Párizs, 1986, Johannita Rend Magyar Tagozata, 35–37.

13 Vajay: *A Johannita Rend...*, 64–65.

lovag nem sokkal a megalakulás után megírta ennek történetét. Ez jelenleg is olvasható a Ráday Levéltárban fellelhető Johannita Levéltár iratai között.¹⁴

Legjobb tudomásunk szerint 1921. május 5-e volt a megalakulás előkészítésének első lépcsője. Ekkor ültek össze a magyar lovagok a Budapesti Nemzeti Kaszinóban, ahol báró Feilitzsch Berthold kifejtette, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlása miatt a magyar protestáns nemességnek is felelősége van abban, hogy a teljesen önálló, független Magyarország megteremtődjön és meg is maradjon. Ez a felelősség teszi szükségessé szerinte az önálló magyar Johannita csoport létrejöttét. A lovagtársak támogatták Feilitzsch báró javaslatát, és felkérték őt és két másik társát, hogy a rendi káptalanhoz az erre irányuló kérvényt benyújtsa.¹⁵

A rendi központ kezdetben nem örült a javaslatnak. Egyrészt a háború alatt rossz tapasztalatuk volt egy másik német birodalmon kívüli rendi csoporttal, a németalföldivel (lévén országaik háborús ellenfelek voltak), másrészt nem látták biztosítottnak azt, hogy elegendő tagot számlálna egy önálló magyar csoport. A rendkancellár, Maltzahn azt javasolta a magyaroknak, hogy inkább hozzanak létre egy saját lovagegyesületet, Rittervereint. Egy Ritterverein azonban nem rendelkezett azzal a fontos tulajdonsággal, ami viszont egy magyar csoport létrehozása esetében meglett volna: az autonómiával. A magyar lovagok pedig legfőképpen ezt kívánták elérni. Ahogyan Eöttevényi Ödön fogalmaz: „Ezen kedvezőtlen válasz azonban az önállósításra törekvő magyar lovagokat nem kedvetlenítette el.”¹⁶ Feilitzsch báró viszontválaszában törekedett eloszlatni a rendkancellár aggodalmait. Azzal érvelt, hogy az önálló magyar csoport megalakulása nem pusztán magyar és protestáns, hanem német érdek is. Ugyanis, ha Magyarországon önálló csoport helyett mindössze egy Ritterverein jönne létre, azzal együtt járna a magyar kormányhatóság beavatkozása is, hiszen egy egyesület létrejöttéhez belügyminiszteri jóváhagyás volt szükséges. Mindenesetre Feilitzsch báró elkérte a rendkancellártól az egyik ilyen lovagegyesület alapszabályát, hogy tanulmányozhassák.¹⁷

A rendi központ azonban továbbra sem volt nyitott a magyar lovagok kérésére, így az ügy évekre ad acta került. 1923. április 9-én a magyar lovagok ismét találkozót tartottak Budapesten. Míg a két évvel korábbi, 1921. évi ülésen mindössze 18 lovag volt jelen, ezen a mostanin majdnem kétszerannyian, személyesen vagy támogató nyilatkozat formájában. Ez összesen 32 lovagot jelentett. A gyűlés résztvevői megerősítették korábbi elhatározásukat az önálló csoport felállítására vonatkozóan, így Feilitzsch még erősebb felhatalmazást kapott a rendi káptalannal való tárgyalások folytatására.¹⁸

14 Ráday Levéltár, B15 Johannita Levéltár. Írások és levelezések, 1924–1926, 1. doboz, 3. dosszié.

15 Uo.

16 Uo.

17 Uo.

18 Uo.

Ahogy Eötvényi Olivér fogalmaz, a „remény valóra vált”. A rendi káptalan 1923. június 25-ei ülésén megadta az engedélyt a magyar csoport megalakítására, az új rendkancellár, gróf Arnim-Boitzenburg pedig Berlinbe hívta Feilitzsch bárót, hogy a magyar lovagtestvérek megbízottjaként egyeztessen vele és az úrmesterrel a részletekről. Előzetesen mindössze annyit kötöttek ki a leendő magyar csoport számára, hogy az éves tagdíjak, járulékok egy részét a rendtartomány központi pénztárába kell majd befizetni. Jóllehet a bárónak épp nem volt lehetősége Németországba kiutazni, de levélváltások útján sikerült ezeket is elrendezni. Megállapodtak abban, hogy a nehéz gazdasági helyzetre való tekintettel a magyar csoport egyelőre nem tűzné napirendre, hogy kórházat alapítson, helyette kórházi ágyak fenntartását finanszíroznák a Lórántffy Zsuzsanna Egyesület kórházában. Mindezeket a berlini rendi káptalan 1924. január 25-én hagyta jóvá.¹⁹

Ezt követően került sor végül, 1924. április 4-én a magyar csoport alapító gyűlésére, amely 28 lovag részvételével zajlott le. Az ülésen gróf Ráday Gedeon elnökölt. A gyűlés egyhangúlag elfogadta az alapszabályt, majd pedig megválasztották a tisztségviselőket.²⁰ A magyar csoport első kommandátora, a csoport megalakulása körüli sok munkája, bábáskodása miatt nem más lett, mint Feilitzsch Berthold báró. Kincstartónak báró Radvánszky Albertet, a Magyarországi Evangélikus Egyház egyetemes felügyelőjét, mesternek Dessewffy Gézát, bírónak Patay Tibort, jegyzőnek pedig Hajós Józsefet választották meg. A megalakulást június 23-ai Potsdamban tartott rendi káptalan is jóváhagyta, Eitel Frigyes úrmester pedig elfogadta a magyar lovagtestvérek választását, és Feilitzsch bárót nevezte ki kommandátornak. A korabeli lovagok korábbi ellenérzéseinek ellenére a magyar jogrendbe a magyar johanniták egyesületi formában illeszkedtek be.²¹

A magyar csoport a johannita rend szerves részévé vált, a csoport kommandátora hivatalos volt az évente egy-két alkalommal megtartott rendi káptalan üléseire, amely a johanniták legfőbb tanácskozó, döntéshozó szerve. Innentől kezdve azonban nagyfokú autonómiát élveztek mind tevékenységük, mind céljaik, mind működésük meghatározásában, valamint – legalábbis részben – anyagilag, hiszen innentől kezdve saját költségvetést tarthattak fenn, s ennek csak egy részét kellett a Balley felé befizetniük. A már említett Vajay Szabolcsnak tudomása van arról, hogy az önálló magyar csoport 1924-ben magyar tagozat néven alakult meg, és csak 1936-tól változtattak a Johannita Lovagrend Magyar Csoportja elnevezésre. Jómagam a levéltári iratokat böngészve azt tapasztaltam, hogy a magyar johanniták már a kezdet kezdetétől, 1924-től magyar csoportként hivatkoztak magukra, a magyar tagozat elnevezésnek és így a névváltoztatásnak sem találtam egyelőre nyomát. A kutatásnak a későbbiekben

19 Uo.

20 Az alakuló ülés jegyzőkönyvét és az alapszabályt ld. uo.

21 Uo.

foglalkoznia kell azzal, hogy ez az ellentmondás miképpen oldható fel, Vajay milyen adatokból, forrásokból indult ki, és ez a két kutatási eredmény hogyan egyeztethető össze.²²

Az alapító alapszabály szerint a magyar csoportot a konvent irányítja, élén a kommandátorral, tagjai pedig a korábban említett tisztségviselők – mester, kincstartó, bíró és jegyző –, valamint hat választott lovag. A konvent feladata volt előkészíteni a magyar csoport teljes ülése – más néven lovagi nap vagy Rittertag – által tárgyalni szükséges ügyeket, és végrehajtani a teljes ülés döntéseit. A kincstartó feladata volt beszélni az új lovagok esetén az egyszeri belépési díjat, valamint az évente befizetendő tagdíjat, kezelte a csoport vagyónát. A bíró a kommandátor tanácsadójaként funkcionált. A rend méltóságának megőrzése és a rend céljainak érvényre juttatása volt a feladata. A mester volt a felelős a magyar csoport jótékonykodó tevékenységének irányításáért, koordinálásáért. A jegyző pedig egyfajta titkári funkciót látott el: vezette a jegyzőkönyveket és intézte a rend levelezését.²³

A magyar csoport megalakulását követően érezhetően megnőtt az érdeklődés a rend iránt. A fennmaradt iratok arról tanúskodnak, hogy 1924 után, ha nem is ugrásszerűen, de dinamikusan elkezdett nőni a rendbe belépni szándékozók száma. A rend 1928-ban már 80, 1939-ben pedig már 100 tagot számlált, és a második világháború végéig pedig már 110 fölött járt a lovagok száma.²⁴ A belépőknek két jelentkezési formanyomtatványt is ki kellett tölteniük: egyet németül, hiszen a Balley Brandenburgba akartak belépni, egyet pedig magyarul. A jelentkezés elengedhetetlen feltétele volt két lovag ajánlása, valamint az igazolt nemesi származás. Ez utóbbihoz leszármazási táblázatokat, családfákat is prezentálnia kellett a jelentkezőnek.²⁵ A rendnek továbbá kizárólag protestáns tagjai lehettek, ez evangélikus és református kötődést jelentett. Ahogy ma is, a lovagságnak két fázisa volt. A felvételt követően a tiszteletbeli – ma tiszteleti – lovag címet viselhették, többéves tagságot követően, ha az úrmester lovaggá ütötte, válhattak valóságos lovaggá. Ez utóbbi fokozatot ma jogi lovagnak nevezik a német Rechtsritter alapján.²⁶

22 Vö. Vajay: *A Johannita Rend...*, 65–66., az alakuló ülés jegyzőkönyve és az alapszabály (ld. Ráday Levéltár, B15 Johannita Levéltár. Írások és levelezések, 1924–1926, 1. doboz, 3. dosszié).

23 Ráday Levéltár, B15 Johannita Levéltár. Írások és levelezések, 1924–1926, 1. doboz, 3. dosszié.

24 Az lovagok számának változásáról 1944-ig pontos adataink vannak, a kincstartó ugyanis a tagdíjak kapcsán minden évben beszámolt az állomány változásairól is. Ld. az éves Rittertagok jegyzőkönyveit. Ráday Levéltár, B15 Johannita Levéltár. Írások és levelezések, 1924–1944, 1–6. doboz.

25 Erre vonatkozóan – a belépési adatok közzétételének megkönnyítése céljából – formanyomtatványokat kellett a várományosoknak kitölteniük, ezek révén tudjuk, hogy pontosan milyen feltételek voltak a belépéshez szükségesek. Ld. Ráday Levéltár, B15 Johannita Levéltár. Írások és levelezések, 1943–1944, 6. doboz.

26 Az egyes fokozatokkal járó pontos jogokat és kötelezettségeket az alapszabály tisztázta. Ld. Ráday Levéltár, B15 Johannita Levéltár. Írások és levelezések, 1924–1926, 1. doboz.

A magyar csoport működése a két világháború között

A johanniták Horthy-kori működéséről általánosan elmondhatjuk, hogy rendkívül exkluzív úri társaság volt, tagjai jórészt a közszférában dolgozó, állami tisztségviselők vagy politikusok, köztük több befolyásos személyiséggel. Értékrendjük – ahogy Eöttevényi Ödön fogalmaz – „a nemes értelemben felfogott konzervativizmus, a múlt hagyományainak tiszteletben tartása, alkotmányunkhoz való ragaszkodás, a magyar protestantizmusnak évszázadokon keresztül annyi vérrrel megvédett jogai csorbíthatatlanságának a védelme”.²⁷

Jótékonyági tevékenységüket is ennek szellemében végezték. Ahogy korábban említettük, a csoportnak nem volt elegendő tőkéje ahhoz, hogy saját kórházat alapítson, építsen fel és tartson el. Ehelyett már meglévő szociális intézményeknek juttattak el adományokat. Tízéves gyűjtés után két alapítványt hoztak létre egyenként 9000 pengő értékű alaptőkével. Az egyik a református Lórántffy Zsuzsanna diakonissza egyesület kórházában néhány kórházi ágy állandó fenntartására szolgált, a másik pedig az evangélikus egyetemes egyház diakonisszaképzését és betegápolási céljait szolgálta.²⁸ Ezen felül költségvetésükben állandó tételt jelentett, hogy elszegényedett nemesi származású, főleg fiatalokat, diákokat támogassanak tanulmányaikban.²⁹ Rendszeresen adtak adományokat az Országos Protestáns Árvaegyletnek, és külön költségkereteket tartottak fenn egyéb betegápolási és jótékonykodási célokra is. A második világháború kitörése után jelentős összegekkel támogatták az elesett magyar honvéd katonák hozzátartozóit, a sebesült katonákat, továbbá a honvédek téli ruházkodására és dohánnyal való ellátására is adtak adományokat.³⁰

Egyértelműen Feilitzsch Berthold kommandátor diplomáciai sikerének könyvelhetjük el, hogy 1927-ben az úrmester magát Horthy Miklós kormányzót nevezte ki a magyar csoport tiszteletbeli kommandátorává, aki a tisztséget el is vállalta, így a rend kvázi a Horthy-rendszer névadójának védnöksége alá került.³¹ Ezt a kapcsolatot csak tovább mélyítette, hogy a kormányzó fia, Horthy István kormányzóhelyettes is belépett a rendbe, sőt 1942-ben a tagság a konventbe is beválasztotta, s ha nincs pár hónappal később a végzetes repülőgépbalesete, talán komolyabb pozíciókat is szerezhetett volna a csoportban.³²

27 Ráday Levéltár, B15 Johannita Levéltár. Írások és levelezések, 1924–1926, 1. doboz.

28 Ráday Levéltár, B15 Johannita Levéltár. Írások és levelezések, 1934–1937, 4. doboz.

29 1924-ben például Dedinszky Gyula evangélikus teológushallgató részesült – Radvánszky Albert ajánlására – ilyen jellegű ösztöndíjban. Ráday Levéltár, B15 Johannita Levéltár. Írások és levelezések, 1924–1926, 1. doboz.

30 Ld. a második világháború idején készült rittertagi jegyzőkönyveket. Ráday Levéltár, B15 Johannita Levéltár. Írások és levelezések, 1938–1944, 5–6. doboz.

31 Ld. Ráday Levéltár, B15 Johannita Levéltár. Írások és levelezések, 1927–1930, 2. doboz, 1–2. dosszié.

32 Ráday Levéltár, B15 Johannita Levéltár. Írások és levelezések, 1938–1942, 5. doboz, 5. dosszié.

Mint említettük, már a johanniták közé való belépés is csak szigorú szűrőn keresztül történhetett, de a rend a már belépett lovagtársaktól is megkövetelte a közösen vállalt értékek és erkölcs betartását. Ugyan kevés olyan esetről maradt fenn irat a johannita levéltárban, amelyben a lovagi erényektől eltévelyedni látszó lovagtságot rendszabályoznak meg, 1925-ből fennmaradt egy példa. Dr. Szilágyi Lajos tiszteletbeli lovagot és pártonkívüli, független nemzetgyűlési képviselőt, Berettyóújfalu képviselőjét, még 1924 novemberében nemzetgyűlési felszólalása miatt a házelnök kivezettette a képviselőház ülésterméből. Az ülésnap már ezt megelőzően is botrányos volt, ugyanis az egyik szociáldemokrata képviselő erős kritikát fogalmazott meg Bethlen István kormányával szemben, amiért őt is kivezettették a teremből. Szilágyi felszólalásában pedig csatlakozott az előtte szólóhoz, meglehetősen keresetlenséggel kritizálta a miniszterelnököt, emiatt kellett az üléstermet elhagynia.³³ Az eset úri körökben, így a johannita rendben is nagy felháborodást keltett, Szilágyi akcióját úgy értelmezték, hogy beállt támogatni a szociáldemokratákat, ez pedig – a szocdemek ateista, materialista, egyház- és vallásellenes nézetei miatt – a johannita értékrendbe nem fért bele. Szilágyit ezt követően a kommandátor berendelte magához, ahol számot kellett adnia a történekről. A képviselő pedig becsületszavát adta, hogy nem támogatja a szociáldemokratákat, hanem a polgári keresztény társadalom alapjain áll. A rend mentalitását és működését is tükrözi, hogy az ügy ekképpen elrendeződött, nem tudunk róla, hogy bármilyen folytatása lett volna.³⁴

Emigrációban

A második világháborús katasztrofális vereség, a német, majd orosz katonai megszállás és az ezek támogatásával kialakuló nyilas, majd kommunista diktatúra és terror teljesen átrendezte Magyarország képét, nemcsak politikailag és – a romokra és az újra elcsatolt területekre gondolva – földrajzilag, hanem kulturálisan és társadalmilag is. Az elmúlt évek, évtizedek társadalmi és szociális feszültségei és az ebből is merítkező, egyre inkább kommunista irányítás alá kerülő államhatalom intézkedései az úri-dzsentri-nemesi osztályon (is) csatantak, birtokaikat, ingatlanjaikat, ingóságait elvették, az új politikai rendszer ellenségeivé váltak, reakciósnak bélyegezték őket, és szinte teljes mértékben kiszorították őket nemcsak a közigazgatás területeiről, hanem – protestáns egyházak esetében – világi egyházi vezetői pozíciókból (úgy mint az evangélikus felügyelői és a református gondnoki pozíciókból) is. Sokaknak az országból is menekülniük kellett. A magyarországi johannita csoportnak sem volt lehetősége folytatnia a tevékenységét. A már korábban említett Vajay-kötetből tudjuk,

33 Részletes tudósítást ld. *Pesti Napló*, 1924. november 29., 6. oldal vagy *Reggeli Hírlap*, 1924. november 29., 4. oldal.

34 Ráday Levéltár, B15 Johannita Levéltár. Írások és levelezések, 1924–1926, 1. doboz, 3. dosszié.

hogy a magyar hatóságok 1945. május 4-én a rend feloszlását befejezett ténynek tekintik.³⁵ Maga a kommandátor, báró Feilitzsch Berthold is menekülni kényszerült, élete hátralevő részét 1949-ben bekövetkezett haláláig Nyugat-Németországban és Ausztriában töltötte. Világos volt, hogy magyarországi működésre beláthatatlan ideig nem lesz lehetőség, így a túlélés egyetlen módja a magyar csoport számára az volt, hogy a külföldre menekült lovagok emigrációból szervezzék újra közösségüket.

Az emigrációs korszakot jellegéből adódóan sokkal rendszertelenebbül, szórványosabban dokumentálták, mint a két világháború közötti időszakban. Ez a történeti feltárás lehetőségeit is beszűkíti és megnehezíti, s bár jelenleg a kutatás elején járok, s a Ráday-levéltárban számos doboz vár még átnézésre, a történeti tapasztalat azt jósolja, hogy vélhetően sohasem fogunk tudni olyan pontos képet kapni erről az időszakról, mint az azt megelőzőről.

Feilitzsch Berthold a halála előtt gróf Edelsheim-Gyulai Lipótot javasolta utódjául a kommandatori székre, aki 1949-ben át is vette a magyar csoport vezetését. Nevéhez fűződik az emigrált lovagok számbavétele, majd 1951-től, úrmesteri hozzájárulással a magyar johanniták újraalapítása a Balley Brandenburg Magyar Tagozata névvel. A formáció már a Balley új tagfelvételi eljárásrendjét alkalmazta, amely lehetővé tette, hogy olyan jelölteket is a soraik közé vegyenek, akik nem volt nemesi származásuk, mondván, hogy „a Krisztus keresztje alatt végzett szolgálat önmagában nemesít”.

Edelsheim-Gyulai nem sokáig tudta vállalni a magyar tagozat vezetésével járó feladatok vitelét. Épp ezért először ügyvezetőként, majd Edelsheim-Gyulai lemondása után 1955-től kommandátorként a Münchenben élő Kibédi Varga Sándor filozófiaprofesszor került a rend élére, aki 1977-ig, huszonnégy évig töltötte be ezt a pozíciót.

Már az ő vezetése alatt érte a rendet az 1956-os forradalom és szabadságharc által állított kihívás: a Magyarországról induló menekültáradat. Megsegítésükre a rend meghirdette a Johannita Segélyakciót, amelynek keretében tevékenyen részt vettek az emigráltak elhelyezésében, istápolásában, továbbá segítették őket tolmácsolással, hatósági közbenjárással, valamint nagyobb összegű adományok összegyűjtésével és ezeknek a rászorulókhöz való eljuttatásával.

Kibédi Varga kommandátor szervezte a világon mindenfelé szétszóródott magyar johannitákat újra egy élő, működő közösségbe, s érte el, hogy a Magyar Tagozat – a Balley-ben mindaddig rendhagyó módon – ne területi alapon működjön, hanem földrajzi koordinátáktól függetlenül a szerteszét élő magyar johanniták szervezete legyen. Minthogy a tengerentúlra, elsősorban pedig Észak-Amerikába igen jelentős számú lovag költözött ki, itt a magyar tagozatnak még egy altagozata is megalakult. A tagozatnak a renden belüli jelentőségét az is mutatja, hogy amikor 1961-ben megalakult a Protestáns Lovagrendek

35 Vajay: *A Johannita Rend...*, 66.

nemzetközi szövetsége, az Alliance, a magyar tagozat a brandenburgi rendtartomány tagjaként, de a saját jogán lesz a része.

Az emigrációban élő johanniták egyre szorosabb kapcsolatot ápoltak a szintén emigrációban levő Magyar Máltai Szövetséggel is. Hogy együttműködésüket még szorosabbra vonják, 1978-ban az újonnan megválasztott kommandátor, Fáy Gedeon vezetése alatt a két rend megállapodott abban, hogy állandó összekötőket neveznek ki szervezeteik tevékenységének összehangolása céljából.³⁶

A rendszerváltástól napjainkig

A szocialista rendszer enyhülése a nyolcvanas évek második felében a johanniták számára is lehetőséget adott az anyaországgal való kapcsolatok újbóli felvételére, kiépítésére. Ennek volt a jele, hogy a világháború óta 1987-ben vettek föl először a lovagok sorába Magyarországon élő jelöltet.

A rendszerváltással pedig végre a rend is hazaköltözhetett. Ennek a többlépcsős folyamatnak az első fázisa az volt, hogy a külföldön, emigrációban élő magyar lovagok a hazánkban megváltozó egyesületi törvényeknek köszönhetően 1989-ben bejegyeztették – a rendtartomány Johanniter-Unfall-Hilfe nevű szervezetének mintájára – a Johannita Segítő Szolgálatot, amely azóta is a rend zászlóshajójaként végzi karitatív tevékenységét (ld. később).³⁷

A Magyar Tagozat hazatérése, Fáy Gedeon visszavonulása után Vermes László 1990-ben megválasztott kommandátor irányítása alatt történt. A hazatérés legfontosabb mérföldköve az 1992. esztendő volt: ez volt az az év, amikor a Magyar Köztársaság nevében Jeszenszky Géza külügyminiszter a renddel kötött hivatalos megállapodás keretében elismerte a magyar tagozat működését, ezáltal lényegében diplomáciai jellegű kapcsolatokat létesítve a johannita lovagrenddel. Ez a tagozatot jelentős mértékben segítette az akkoriban aktuális erdélyi és délvidéki segélyakcióik kivitelezésében is. A megállapodás értelmében a magyar tagozat állandó székhelye a lovagrend budapesti képviseleteként hazakerült, működése azonban ekkor még olyan formában történt, hogy a lovagok többsége továbbra is külföldön élt. Ez az arány mára már az új tagfelvételeknek, a hazaköltözéseknek és – sajnos – az elhalálozásoknak a következtében megfordult. Jelenleg a száz magyar lovagnak a hetvenöt százaléka már Magyarországon él.³⁸

36 Az emigrációs időszakra vonatkozóan vö. Vajay: *A Johannita Rend...*, 68. és Arday: *A Johannita Rend...*, 24.

37 Vö. Tomcsányi István (kiadó): *A Johannita Rend Magyar Tagozata*. Budapest, 2024, 36., és <https://johannitak.hu/segito-szolgalat/a-segito-szolgalatrol>

38 A dokumentum teljes címe: *Megállapodás a Szent Jánosról elnevezett Jeruzsálemi Ispótyályos Lovagrend (Balley Brandenburg) és a Magyar Köztársaság Kormánya között a Rend budapesti képviselete számára nyújtandó kiváltságokról, mentességekről és kedvezményeikről*. A megállapodás fénymásolata a szerző tulajdonában.

Az 1992-es megállapodást 2014-ben megerősítették, továbbá a rend úrmestere Oszkár porosz herceg és a magyar kormány között újabb megállapodás is létrejött, amely az egyezés hatályát a magyar tagozaton túl a lovagrend segítő szolgálatára is kiterjeszti, és még nagyobb mozgásteret biztosít számukra a működéshez.³⁹

Ez a hatálykiterjesztés nem véletlen. A rend leginkább látható arca ugyanis, amely az ispotályosok kilenc évszázados cél szerinti hivatását, a karitatív szolgálatot, diakóniát végzi, az ez a bizonyos, korábban a már említett Johannita Segítő Szolgálat, amely 2001 óta közhasznú szervezetként is be van jegyezve. Feladata, hogy határon innen és túl anyagilag, adományokkal és tevéleges munkával támogasson rászorulókat, egészségügyi és szociális intézményeket, valamint iskolákat. 2005-ben létrehozták az ötven fő befogadására alkalmas, korszerű Terényi Ifjúsági Johannita Tábor, 2017 óta pedig saját mentőautót üzemeltetnek Budapesten. A 2020-ban induló pandémia idején adományokkal támogatták több kórháznak a munkáját, és kivették a részüket a Covid-tesztelésben is. Az ukrán–orosz háború 2022. évi kirobbanása óta pedig folyamatosan segítik a kárpátaljai családokat és intézményeket segélyszállítmányok formájában, segítik a menekültek elszállásolását, de hangsúlyt helyeznek arra is, hogy támogassák a háborús sérülések ellátásához szükséges egészségügyi képzést az ungvári kórházban.⁴⁰

Vermes László 1995-ig töltötte be a kommandátori tisztséget, utódja Kékessy Dezső mikrobiológus és diplomata volt. Rendtársai úgy emlékeznek rá vissza, mint aki kommandátori feladataira afféle „pater familias”-ként tekintett, nagycsaládként kezelve a magyar johannita közösséget. Párizsi nagykövetté való kinevezését követően 2000-ben adta át a kommandátori feladatokat Kacsóh Balázsnak, 2005-től 2015-ig Bánffy Miklós vezette a magyar tagozatot,⁴¹ jelenleg pedig Tomcsányi István a magyar johanniták kommandátora.

Száz év telt el azóta, hogy a brandenburgi rendtartomány részeként megalakult az autonóm johannita magyar csoport, magyar tagozat. Jóllehet történetét átfogó tudományos munka még nem dolgozta föl, s a jelen tanulmány is pusztán első lépés szándékozik lenni ebbe az irányba, az már a most feltártakból is kitűnik, hogy a magyar johanniták a rend közel évezredes története révén reprezentálják a magyarság szerves kulturális és identitásbeli kapcsolódását (ld. karitás) a nyugati, európai civilizációhoz, miközben hazafias jellegükkel a nemzeti gondolatot is hitelesen tudják képviselni immár évszázados viszonylatban.

39 Ld. az 1339/2014. (VI. 11.) Korm. határozatot.

40 A Johannita Segítő Szolgálat részletes tevékenységéhez ld. a rend centenáriumi kiadványát: Tomcsányi: *A Johannita Rend...*, 36–41.

41 Tomcsányi: *A Johannita Rend...*, 31.